

DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE ETİK KURULUN İŞLEYİŞİ

Erdal TOPRAKÇI¹, Hale KARATAŞ²

¹Ege Üniversitesi, ORCID: 0000-0001-9552-9094

²Ege Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-1597-6431

ÖZET

Etik kurullar, araştırmalarda etikle ilgili durum ve olayları inceleyen ve değerlendiren kurullardır. Görevi, insanı kapsamına alan ve onun üzerine yapılacak çalışmaları etik yönden değerlendirip uygulanıp uygulanmayacağı hakkında son kararı vermektir. Bilim insanlarının ve üniversitelerin araştırmalarını onaya tabii tutma çabasının, çalışmaları bilimsel açıdan standartlara bağlamaya yönelik bir tutum olduğu düşünülmektedir. Etik kurulların işleyişine dair yurtdışında birçok çalışma olmasına rağmen Türkiye’de sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Etik kurulların işleyişindeki farklılıkların araştırılması akademik süreçlerin ilerleyişi ve gelişimleri açısından oldukça önemlidir. Bu sebeple dünyada ve Türkiye’de bu işleyişin nasıl olduğunun incelenmesi ve ortaya konması önemli görülmektedir. Bu çalışmada Türkiye’deki etik kurul sürecini daha iyi anlayabilmek için dünyada yasal belgeler temelinde etik kurul sürecinin nasıl işlediğinin ve etik kurula ilişkin yapılmış araştırmaların sonuçlarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışma nitel araştırma kapsamında doküman inceleme yöntemi ile tasarlanmıştır. Çalışma grubu İnsani Gelişmişlik Endeksi (İGE)’nde “çok yüksek insani gelişmişlik” seviyesine sahip ülkeler ve bunların etik kurul ile ilgili yasal belgeleri olarak belirlenmiştir. Yurtiçi ve yurtdışında etik kurul işleyişine dair yasal belgeler, araştırma etiği kılavuzları ve araştırmalar incelenerek birbirini teyit edebilecek veri çeşitliliğine ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın veri kaynaklarını İnsani Gelişmişlik Endeksi’nde “çok yüksek insani gelişmişlik” seviyesine sahip ülkelere ait etik kurul işleyişini düzenleyen yasal dokümanlar ve bu işleyişi inceleyen akademik çalışmalar oluşturmaktadır. Verilerin incelenmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Verilerin analizi sonucunda yurtdışında ve Türkiye’de etik kurul işleyişini ortaya koyan temalarda farklılıklar bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilim, Etik, Araştırma etiği, Etik kurul

GİRİŞ

Bilim üzerinde çalışılan olgu, olay, nesne veya şeyin tüm yönleriyle incelenmesi söz konusu şeylerin birbirleriyle ilişkilerinin ortaya konularak nedenlerinin belirtilmesi, bu aşamalarda üretilen bilgilere dayalı olarak geleceğin öndeyilenmesi ve söz konusu olgu, olay veya nesneyi denetleme kontrol etme sürecidir. Bunun yanında gerçeğin bir kısmıyla kanıtlamaya dayalı bağ kurma ve buna bağlı olarak da gerçeği bilinebilirliği sınır veya oranında kontrol edebilme uğraşı olarak tanımlanabilir (Toprakçı, 2013; Toprakçı 2016). Araştırmacı bilimsel araştırmayla hiç durmadan insan ve toplum üzerine derinlemesine bilginin izini sürmekte, araştırmanın birini bitirince diğerine başlamaktadır (Usta, 2012). Toprakçı (1997), herhangi bir bilimi anlayabilmenin yolunun onun bilimleşme sürecini tanımlamaktan geçtiğini ifade etmektedir. Bunun için de bütün diğer bilimlerin yaşantılarında paylaştıkları “felsefe” ye değinmek gerekmektedir. Sönmez (2017)’e göre insanın öğrenilmiş tüm davranışları, en az bir değere dayanmaktadır. İnsanın yapıp etmelerini inceleyen, bu davranışların dayandığı ilkeleri ve değerleri araştıran (Sönmez, 2017); neyin iyi olduğunu ve ne kadar iyi olduklarını sınıflandırmakla ilgilenen (Schroeder, 2021) felsefe alanı aksiyolojidir.

1960’larda savunulan “Etik, bilimsel evrenin mobilyalarının bir parçası değildir.” söylemi, ampirik ve bilimsel olarak etik yargıların anlamsız olduğu görüşünden ortaya çıkmıştır. Gerçeklerden ziyade

Atıf İçin

Toprakçı, E. ve Karataş, H. (2022). *Dünyada ve Türkiye’de etik kurulun işleyişi*, 6th International Education and Innovative Sciences Congress (November 24-25, 2022 / Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Full Text Book (ISBN: 978-625-7898-69-0), Iksad Publishing House, ss. 1373-1379. Kitap Erişim: https://www.24kasim.org/_files/ugd/614b1f_03ae80ecc35d46e882e931f11d783b9b.pdf

değerlerle ilgili tüm yargılar gibi, etiğin de bilimin kapsamı dışında olduğu "bilim değerlerden bağımsızdır ve özel olarak etikten bağımsızdır" sonucuna varılmıştır. Özellikle etiğin bilimle ilişkisinin bu reddi hem açık hem de üstü kapalı olarak tıp ve veterinerlikte ders kitaplarında açıkça ifade edildiği görülmüştür (Rollin, 2006). Örs (1993) etiğin konusunun, insan tutum ve davranışlarına ilişkin değerlerin tartışılması olarak ifade eder. Bu alan, özellikle tıp alanında ve insan-doğa ilişkisinde ortaya çıkan değer sorunlarının bir sonucu olarak, zamanla daha da önem kazanmıştır. Caws (1965) bilimde değeri, bir orantı duygusu ve teorinin dünyaya "uygunluğu" hissini içeren bir tarz meselesi olarak ifade eder. Modern çağda bilim kendisini etikten bağımsız bir alan olarak görse de değer üreticisi konumuna gelmiştir. Modern bilimde, iddialarını standartlaştırmak ve güçlendirmek için metodolojiye güvenilir ve alınan yol, neredeyse geldiği noktadan daha önemli hale gelir (Konuk ve Bayram, 2009). Rollin (2006) kültür bağlamına gömülü ve gerçek insana hitap eden bir insan etkinliği olarak bilimin değerlerden ve hatta etikten bağımsız olmasının mümkün olmadığını fark edilmesinin gerektiğini vurgulamaktadır.

Etik sorunlar, sosyal bilimlerde bilimsel araştırma sürecinin birçok noktasında ortaya çıkabilir. Araştırmacı katılımcıların anonimliğine önem vermeyerek onları riske atabilir. Diğer yandan, resmi kuruluşlardaki yanlış, haksız veya ayrımcı uygulamalara ilişkin tespitlerini kamuoyu ile paylaşması gerektiğini hissederken bunun araştırmayı derinleştirme olasılığını tehlikeye atabileceğini düşünebilir. Çoğu zaman, araştırmacılar kendilerinden farklı görüşteki kuruluşlar için araştırma yapmak üzere istihdam edilebilirler. Kariyerlerini riske atmamak için çekinceleri olmasına rağmen sessiz kalabilirler. Bunlar, araştırma sırasında sıklıkla ortaya çıkan ahlaki ikilemlerdir. Araştırma sürecinde başka etik sorular da ortaya çıkabilmektedir. Araştırmacı ve araştırılan arasındaki güç ilişkisi buna bir örnektir. Çoğu sosyal araştırmada, ikisi arasında sosyal statü eşitsizliği vardır ve olmadığı durumlarda bile, araştırmacı, katılımcıların inançlarını veya tutumlarını yorumlama ve temsil etme yetkisini dolaylı olarak üstüne almaktadır. Araştırmacı ve araştırılan arasında sınıf, cinsiyet, etnik veya diğer sosyal farklılıklar olduğunda, bu tür etik sorunlar mutlaka ortaya çıkabilmektedir (Benton ve Craib, 2011). Diğer yandan bilimsel araştırma fonlarının arkasındaki kuruluşlar da doğrudan ya da dolaylı olarak araştırmacının yönelimini manipüle edebilmektedir. Bu manipülasyonlar araştırma süreçlerinden de öte problem alanlarının belirlenmesini, sonuçların kullanılmasını ve bütün olarak bilimsel bilginin nihai anlamını ortadan kaldıracak riskleri barındırmaktadır. Benzer olarak bilimsel projelerin kapsamı genişledikçe maliyetlerin artması sebebiyle kamu ve özel kuruluşların araştırma fonlarının, bu kuruluşlara mali bağımlılığı kaçınılmaz hale gelmektedir. Sonuç olarak bilimsel problemlerin ticari değerleri etik değerlerinden daha önemli olabilmektedir. Bununla birlikte kendini insanlığa adanmış bilim insanı imajından hızlı bir kopuş da gündeme gelmektedir (Konuk ve Bayram, 2009). Etik kurulların varlığı tarihsel gelişim açısından dünyanın hemen her ülkesinde benzerlik gösterirken genel amacı ise insanlıkla ilgili değerleri, korumak, bilimsel bilgi üretimi ve bunun sonuçlarıyla ilgilenmek, sağlıkla ilgili yasalar hazırlanırken tavsiyelerde bulunmak, etik ilkelerden yola çıkılarak yasa yapılmasında etkin rol oynamak, etik konusu ile ilgili tartışmaları halk arasında başlatmak ve bilimsel gelişmelerin neden olabileceği tehlikelerin farkına varan bir toplum yaratılmasına katkıda bulunmaktadır. Ülkemizde etik kurulların kurulması ihtiyacının gerçek nedeni tıbbi etik sorunlardan önce bazı resmi gereksinimleri karşılamak içindir. Bu sebeple ortaya çıkabilecek bir etik soruna verilebilecek bir ya da birden fazla yanıt, farklı bakış açılarına, ikilemlere, çıkmazlara ve arayışlara yol açmaktadır. (Karakaya ve Örs,1994). Etik kurullar, çalışmalarda etikle ilgili durum ve olayları gözden geçiren, değerlendiren ve alanında uzmanlaşmış üyelerden oluşması gereken kurullardır. Araştırma etiği ülkelerin yasal dokümanlarına göre farklı uygulamalar içermektedir. ABD yaklaşımı, etik incelemenin doğa bilimlerinin metodolojileri üzerine modellendiği, oldukça düzenlenmiş ve kısmen bürokratik bir yaklaşımı temsil eder. Bunun aksine İngiltere’de, ABD yaklaşımındaki eksikliklerin bazılarını gideren bir sosyal bilim araştırma etiği çerçevesi geliştirilmiştir. Finansör kurumlarının baskısı ile uygulanır ve sosyal bilim araştırmalarının ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde tasarlanmıştır. Alman sosyal bilim etiği çerçevesi, bağlayıcı olmayan davranış kurallarından, iyi bilimsel uygulamalara ilişkin kılavuzlardan ve Alman meslek birliklerinin ve finansman kurumlarının etik kodlarından oluşmaktadır (Oellers vd., 2010). Etik kurulların yayınladığı kılavuzlar, tanınmış araştırma etiği normlarını ifade etmeyi amaçlar, böylece geniş bir araştırma etiği kapsamı oluşturur. Araştırma etiği yönergeleri, yasal olarak dayatılan uygulamalarla aynı şekilde işlemez bunun yerine rehber olarak hizmet etmeleri amaçlanır. Kılavuzlar bu nedenle tavsiye niteliğindedir (Hjellbrekke vd., 2018).

Türkiye’deki üniversitelerin etik kurul yönergeleri ve yönetmeliklerinin yasal dayanakları genel olarak aynı olsa da uygulamada bazı farklılıklar gösterebilmektedir. Yasal dayanak olarak; Helsinki Bildirgesi, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, bilim etiğine ilişkin konularda Türkiye Cumhuriyeti’nin imzaladığı tüm uluslararası antlaşmalar, 25/05/2004 tarihli ve 5176 sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 13/04/2005 tarihinde 25785 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan “Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ve Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik”, 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu (14. ve 42 maddeleri), 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (71. m.) gösterilmektedir. YÖK’ün 29.08.2012 tarihli Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği yönergelerinin yayınlanmasıyla bütün üniversiteler etik kurullarını oluşturmuşlardır. Bu aynı zamanda araştırmalardan üretilen makalelerin yayınlanacağı dergileri de bağlar hale gelmiştir. Buna göre çoğu dergi etik kurul belgesi istemeye başlamıştır. Dergileri buna zorlayan akademik yükselme kriterlerini belirleyen Üniversitelerarası Kurulun etik kurula yüklediği anlam gibi gözükmektedir. Editör, hakem ve yazarların görüşlerine göre Üniversitelerarası Kurulun zorunlu tuttuğu indeksler, belirli bir standart sağlamakla birlikte bazı noktalarda bilimsel tekelleşmeye neden olmaktadır (Ceylan ve Bakır, 2022). Temel hedefi insanı kapsamına alan ve onun üzerine yapılacak çalışmaların etik yönden değerlendirip, uygulanıp uygulanmayacağı hakkında son kararı veren etik kurulların işleyişine dair yurtdışında birçok çalışma olmasına rağmen Türkiye’de sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Köklü (2003) bir devlet üniversitesinde görev yapan öğretim üyelerinin araştırma sürecine ilişkin etik olmayan davranışlar konusundaki görüşlerini araştırmış; Karakaya ve Örs (2005)’ tıp etik kurullarını incelemiş; Ünal, Toprak ve Başpınar (2012) intihal ve araştırma/yayın etik ihlallerinin literatürde ve ülkemizde akademik camiadaki uygulamasında algılanma biçimi ele almış; Alev (2015) Türkiye’de yer alan üniversitelerdeki üniversite etik kurullarının yapısal ve işlevsel durumlarının tespiti çalışmış; Ekşioğlu, Sezer ve Çiçek (2015) üniversitelerdeki etik kurulların sayısı, çeşitliliğini yapısını web siteleri üzerinden incelenmiş; Ortaş (2020) bilimsel çalışmaların etik kurallar çerçevesinde yapılmaması durumunda ortaya çıkan sorunların yansımaları ve sonuçları üstünde durmuştur. Yurtdışına ulaşılabilen konu ile ilgili çalışmalar ise şöyledir: Oellers ve Wegner (2010) sosyal bilimlerde araştırma etiğiyle ilgilenmeye yönelik Alman, Birleşik Krallık ve ABD yaklaşımlarını değerlendirmiş; Schrag (2011) sosyal bilimlerde beşerî bilimlerdeki akademisyenlerin yayınladığı bazı şikayetleri tematik olarak inceleyerek etiğe ilişkin başlıca eleştirilerini ortaya koymaya çalışmış; Hammersley (2014) sosyal araştırmalarla ilgili etik ilkelerin doğasının ve etraflarındaki tartışmaları araştırmış; Looijmans ve diğ. (2021) uluslararası internet tabanlı yapılan çalışmalara dünya çapında çeşitli ülkelere katılımcıların sağlanmasında etik kurulların kendi coğrafi sınırlarında kalmasının yarattığı sınırlılıkları incelenmiştir.

Bilim insanlarının ve üniversitelerin araştırmalarını onaya tabii tutma çabasının, çalışmaları bilimsel açıdan standartlara bağlamaya yönelik bir tutum olduğu düşünülmektedir. Görevi, insanı kapsamına alan ve onun üzerine yapılacak çalışmaların etik yönden değerlendirip, uygulanıp uygulanmayacağı hakkında son kararı vermektir. Etik kurulların bugünkü işleyişine dair gerek yurtdışında gerekse yurtdışında az sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Etik kurulların oluşturulma nedeni ve işleyişindeki farklılıkların araştırılması akademik süreçlerin ilerleyişi ve gelişimleri açısından önemli olabilir. Bu sebeple dünyada ve Türkiye’de bu işleyişin nasıl olduğunun incelenmesi ve ortaya konması önemli görülmektedir. Bu araştırmada Türkiye’deki etik kurul sürecini daha iyi anlayabilmek için dünyada yasal belgeler temelinde etik kurul sürecinin nasıl işlediğinin ve etik kurula ilişkin yapılmış araştırmaların sonuçlarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Buna göre şu sorulara cevap aranmıştır: Dünyada akademik çalışmalarda etik kurul işleyişi nasıldır? Türkiye’de akademik çalışmalarda etik kurul işleyişi nasıldır?

YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma kapsamında doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışma grubu için İnsani Gelişmişlik Endeksi (İGE)’nde “çok yüksek insani gelişmişlik” seviyesinde listelenen 66 ülke belirlenmiştir. Bu ülkelerin etik kurul işleyişini düzenleyen yasal dokümanlar ve bu işleyişi inceleyen çalışmalar bu çalışmanın dokümanlarını oluşturmaktadır. Çalışmanın verilerinin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizinde amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramları ve ilişkileri

ortaya çıkarmaktır. Toplanan veriler önce kavramsallaştırılır, daha sonra ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı bir biçimde düzenlenir ve buna göre veriyi açıklayan temalar belirlenir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırmanın iç geçerliğinde ele alınan kavramların ve araştırma sürecinde ulaşılan sonuçların birbirleriyle olan ilişkileri ve içerikle bir bütünlük sağlayıp sağlamadıkları ön plana çıkmaktadır. İncelenen araştırmada belirtilen terimlerin içeriğe uygun olup olmadığı ve yine sunulan içerikle, elde edilen bulguların tutarlılık gösterip göstermediği iç geçerlilik kapsamı içerisindedir (Maxwell, 1992). Bu bağlamda iç geçerliği sağlamak için ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşların internet sayfalarında yayınlanan yasal belgelerden ve raporlardan elde edilen verilerin içerikle ilişkisi ortaya konularak yorumlamalara gidilmiştir. Nitel araştırmalarda örneklem genelde amaçlı bir şekilde araştırma sorularına ve incelenecek olaya uygun olarak seçilir. Dış geçerliğin sağlanmasında önemli olan örneklem araştırma evrenini temsil etmesi değil, araştırma yapılacak olaya uygunluğudur (Maxwell, 1992). Dış geçerliğin sağlanması için belirlenen amaca uygun olarak etik kurul işleyişini düzenleyen yasal belgelerin yayımlandığı ülkelerin resmî web sayfaları seçilmiş ve araştırmanın deseni, veri kaynakları, verilerin toplanması ve analizi ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Ortaya çıkan temalar ve kodlar bir kez de araştırmacılar tarafından gözden geçirilerek son biçimleri verilmiştir. Bu çalışmalarla araştırma için veri analizi açısından geçerlilik ve güvenilirliğin sağlanmıştır.

BULGULAR

Etik kurul işleyişini ortaya koyan dokümanların incelenmesi sonucunda ortaya çıkan temalara, kodlara ve kodlanmış ifadelere yer verilmiştir.

1-Dünyada etik kurul işleyişi

Tablo 1 incelendiğinde dünyada akademik çalışmalarda etik kurul işleyişine ilişkin verilerin analizi sonucunda 13 kod ve bunlardan *yasal temeller*, *etik kurul/komite*, *zorunluluk* ve *sorumluluk* olmak üzere 4 tema şekillendiği görülmüştür.

Tablo

1

Dünyada etik kurul işleyişi

Tema	Kodlar	İfadeler
Yasal temeller	Yasalar, yönergeler	<i>Araştırma Etiği Yasası Norveç'teki araştırmacılar ve araştırmalar için geçerlidir. (N4)</i>
	Davranış kuralları	<i>İrlanda'da ulusal koşullar ve yasalarla uyumlu olacak şekilde Araştırmada Bütünlük için Avrupa Davranış Kuralları (Avrupa Kodu) kabul edildi. (I3)</i>
	Kılavuzlar ve rehberler	<i>Norveç'te Sosyal ve Beşerî Bilimler Ulusal Araştırma Etiği Komitesi (NESH) tarafından İnternet Araştırma Etiği Kılavuzu hazırlanmıştır. (N6)</i>
	Politika beyanı	<i>İrlanda araştırmalarında bütünlüğü sağlamaya ilişkin Ulusal Politika Beyanı bulunmaktadır. (I2)</i>
Etik kurul/komite	Ulusal, bölgesel veya bağımsız komiteler	<i>Norveç'te, 1990 yılında araştırma suiistimalini önlemeyi de içeren bir görev alanıyla Ulusal Araştırma Etik Kurulları (NEM, NESH, NENT) kurulmuştur. (N2)</i>
	Kılavuz oluşturma	<i>Komiteler, araştırma etiği kılavuzları oluşturur. Bu kılavuzlar tavsiye niteliğindedir. (N4)</i>
	Araştırma önerilerini	<i>İrlanda'da etik komiteleri, araştırma önerilerini gözden</i>

	değerlendirme	geçirir. (I1, I2)
	Sağlık alanındaki araştırmalar için kurullar	Bölgesel etik komiteleri, yalnızca sağlık araştırmalarını yönetir, akademik sağlık dışı araştırmalar şu anda onların görev alanına girmemektedir. (NZ1, A3, CO1)
	Katılımcıyı ve araştırmacıyı korur	Araştırmacıların tüm etik konuları dikkate almadan önce şüpheli kararlar vermesini engelleyebilir. (N1)
Zorunluluk	Etik onay şartı	Veriler anonim değilse, araştırmacılar, verileri yeni araştırmalarda kullanmadan önce katılımcılardan onay veya Etik Kurul gibi uygun bir organdan izin almalıdır. (ICE1)
	Düşük bağlayıcılık	Araştırma için etik gerekliliklerin sosyal bilimlerde bağlayıcılığı az. (G1, N1) Mevcut kamuya açık belgeleri veya verileri kullanan araştırmalarda zorunlu değil (I1)
	Kendi değerlendirme	kendini Araştırmacılar kendi etik öz değerlendirmelerinin sorumluluğunu alır. (N1)
Sorumluluk	Araştırma yürütücüsünde kontrolünde	Araştırma kurumları ve araştırma fon sağlayıcıları kendi ve personelinin her zaman kendi disiplinleriyle ilgili yasal ve etik hükümlere uygun hareket etmelerini sağlamalıdır. (I1, I2)

2-Türkiye’de etik kurul işleyişi

Tablo 2 incelendiğinde Türkiye’de akademik çalışmalarda etik kurul işleyişine ilişkin verilerin analizi sonucunda 4 kod ve bunlardan yasal temeller ve etik kuru olmak üzere 2 tema ortaya çıkmıştır.

Tablo

2

Türkiye’de akademik çalışmalarda etik kurul işleyişi

Tema	Kodlar	Kodlanmış İfadeler
Yasal temeller	Yasal belgeler	Kanun ve yönetmelik üniversitelerimizde yer alan üniversite etik kurullarının da oluşturulmasındaki yasal dayanaklardır. (TR1)
	Standartlaşma	Üniversite Etik Kurul yönergelerinin incelenmesi sonucunda içeriklerinde, yasal dayanaklarında bir standart olmadığı tespit edilmiştir. (TR1)
Etik kurul	Etik kurul eksiği	Yükseköğretim kurumları bilimsel araştırma ve yayın etiği kurulları sosyal ve beşerî bilimler, sağlık bilimleri ve fen ve mühendislik bilimleri alanlarında oluşturulur. (YÖK) Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından tanınan yükseköğretim kurumlarından %76’sında etik kurul bulunmakta %24’ünde etik kurul bulunmamaktadır. (TR2)

Onay teşviği

Bazı üniversitelerde etik kurul onayı alınmış çalışmalara maddi destek sağlama veya araştırma fonundan desteklemede öncelik tanıma teşviği verilmektedir. (TR1)

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmanın sonucuna göre ülkeler arasında etik kurul işleyişine yönelik standart bir uygulama bulunmamaktadır. Bazı ülkelerde etik kurul işleyişi yasalar ve yönergelerle düzenlenmişken bazı ülkelerde politika beyanı, davranış kuralları ve kılavuzlar rehber görevi görmektedir. Ülkelerde ulusal, bölgesel veya bağımsız etik kurul komiteleri görev yapmaktadır. Bu komitelerin bazılarında işleyişe yönelik kılavuz oluşturma görevi verilmiştir. Bazı komiteler araştırma önerilerini değerlendirmektedir. Çoğu ülkede etik kurul sürecinin sağlık alanı için planlandığı diğer bilimlere dair bilgiye yer verilmediği görülmüştür. Katılımcıyı ve araştırmacıyı koruma amacı taşımaktadır. Etik kurul süreci yasalarla açık bir şekilde tanımlanan ülkelerde bilimsel araştırmalar için etik onay alınma zorunluluğu olduğu görülmüştür. Birçok ülkede ise etik onayın bağlayıcılığının düşük olduğu bulunmuştur. Bazı ülkelerde çalışmaların etik sürecinin, etik kurul aracılığıyla olmasa da araştırmacının kendi kendini değerlendirmesiyle yürütüldüğü, bazı ülkelerde ise araştırma yürütücüsü kontrolünde ilerlediği görülmüştür.

Alanyazın incelendiğinde etik kurul işleyişine dair olumlu ve olumsuz görüşün yer aldığı birkaç çalışma bulunmaktadır. Her ülkenin etik kurul işleyişini düzenlemedeki süreci farklılık göstermektedir (Diaz, 2019; Froud vd., 2019; Smith, 2004). Bazı ülkeler bu süreci etik yasalarıyla zorunlu hale getirirken bazı ülkeler üniversitelerin uygulamasına bırakmıştır. Sosyal bilimler ve beşerî bilimlerde araştırmalar için kılavuzların yeterince kapsamlı veya net olmadığı deneyimlenmiştir. Araştırma etiği altyapısı daha az gelişmiş ülkelerin bölgesel komitelerinin ne tür çalışmaları dikkate alması gerektiği belirsizlik gösterebilmektedir. Komitelerin kendi görev alanlarının dışında olduğunu düşündüğü durumlarda alternatif değerlendirme için açık bir mekanizmanın olmadığı anlaşılmaktadır (Froud vd., 2019). Bunun yanında etik onay sürecindeki gecikmeler, veri toplama süreçlerinde önemli gecikmelere neden olabilmektedir. Çok merkezli çalışmalar için tek lokasyonda etik onay için kabul edilmiş bir mekanizma bulunmamaktadır. Bunun yerine, tüm katılımcı merkezlerden ayrı onay alınması gerekmektedir. Bu araştırma sürecine ayrılacak zamanın kısalmasına yol açabilmektedir (Smith, 2004). Etik kurulların işlevsellikleri tartışmalı bir konudur (Alev, 2015). Etik ile ilgili yasal temel oluşturma çabasında bir tüzüğün kabul edilmesi çok kuralcı ve özellikle savunmacı bir pozisyon yaratır. Sosyal bilimler araştırmasının etiği kolay bir alan değildir. Disiplin, epistemolojik ve coğrafi farklılıklar önemlidir ve tartışmalar canlıdır. Bu nedenle, sabit ilkeler sağlamak verimsizdir Belirlenen kılavuzlar yönetmelikler doğrultusunda araştırmacıları belirli alanları tercih etmeye yönlendirebilir ve yeni özgün araştırmaları engelleyebilir (Diaz, 2019).

Nitel araştırmacılar, etik kurul incelemelerini ciddi biçimde eleştirmektedir. Klinik, tıbbi veya nicel araştırmalar için tasarlanan bu inceleme prosedürlerinin, sosyal ve beşerî bilimlerde özgürlük, kalite ve yöntem ve metodolojilerin çeşitliliğine engel olacağı düşünülmektedir. Sosyal ve beşerî bilimlerde etik incelemeleri, araştırmacıların kendileri için isteğe bağlı olmaya devam etmelidirler (Von Unger vd., 2016). Bunların yanında özellikle çocukları ve reşit olmayanları ve aynı zamanda etnik veya dini azınlıklar gibi diğer savunmasız grupları içeren çevrimiçi araştırmalar, insan denek araştırmaları için makul ve ahlaki açıdan haklı kısıtlamalar sağlayabilecek yeterli bir araştırma etiğine acilen ihtiyaç duymaktadır (Weber, 2011). Malouff ve Schutte (2005)'e göre insan araştırmaları etik komitesinin (HREC) araştırmacılara gayri resmi yardımı ve komitenin araştırma katılımcılarını korumadaki performansı olumludur. Van den Hoonaard ve diğ. (2018) araştırma için alınması gereken izinlerin yazılı olmasının katılımcıları tehlikeye atabileceğini ileri sürmekte ve çalışmada bu sebepten başarısız olduklarını söyleyen araştırmacıların bulunduğunu ifade etmektedir. Gelen eleştirilerden bir diğeri ise veri toplama sürecinde, kurulun "fazla seçici" olduğu, kurulun metodolojiye ve kurulun misyonu dışındaki diğer konulara müdahale ettiği ve kurulun araştırma katılımcılarına yönelik tehlikeleri abarttığı yer almaktadır (Malouff ve Schutte, 2005). Ayrıca, etik inceleme kurulları bazen hassas gruplarla çalışmak isteyen araştırmacılar için caydırıcı olarak hareket

edebilir ve çoğu zaman onların belirli projelerden vazgeçmelerine veya daha nicel yaklaşımlar için nitel araştırmadan vazgeçmelerine neden olabilir (Vassy ve Keller, 2008; Giraud vd., 2019). Olumlu görüşlerin ortak noktası kişilerin etik kuralı kendilerinin ve genel olarak toplum için bir değer olarak algılamalarının fayda sağlayacağı yönündedir (Panarina & Fonotova, 2021). Olumsuz görüşlerin ortak noktası ise bilimin kişilere üniversitelere bağlı olmaması gerektiği konusundadır. Ülkemizde araştırmacıların ve akademisyenlerin etik kurul işleyişine dair görüşlerini ve önerilerini inceleyen daha fazla sayıda araştırma yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Beril, A. (2015). Yapısal ve işlevsel açıdan Türkiye’de üniversite etik kurulları. (Tez no: 384721) [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi] Adnan Menderes Üniversitesi.
- Benton, T. ve Craib, I. (2011). *Philosophy of Social Science: The Philosophical Foundations of Social Thought*. Palgrave Macmillan
- Caws, P. (1965). *The philosophy of science, a systematic account*. Princeton, N.J., Van Nostrand
https://archive.org/details/philosophyofscie0000unse_x9w4/page/n5/mode/2up
- Ceylan, Ö. Ö. ve Bakır, A. A. (2022). Bilimsel yayın deneyimleri: editör, hakem ve yazar olmak. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 316-337. DOI: <https://doi.org/10.19160/e-ijer.1066057>
- Diaz, P. (2019). Ethics in the era of open research data: some points of reference. *FORS Guide*, 3. <https://doi.org/10.24449/FG-2019-00003>
- Ekşioğlu, S., Sezer, H. B. M. ve Çiçek, F. G. (2015). Ethics committees in Turkish universities. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 174, 2882-2890. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.01.1024>
- Froud, R., Meza, T. J., Ernes, K. O. ve Slowther, A. M. (2019). Research ethics oversight in Norway_ structure, function, and challenges. *BMC Health Services Research*, 19(1). <https://doi.org/10.1186/s12913-018-3816-0>.
- Hammersley, M. (2015). On ethical principles for social research. *International Journal of Social Research Methodology*, 18(4), 433-449. <https://doi.org/10.1080/13645579.2014.924169>
- Hjellbrekke, J., Drivdal, L., Ingierd, H., Rekdal, O.B., Skramstad, H., Torp, I.S. ve Kaiser, M. (2018). *Research integrity in Norway: Results from a nationwide survey on research ethics*, University of Bergen. The Norwegian National Research Ethics Committees. Western Norway University of Applied Sciences: Bergen, Norway.
- Looijmans, A., Spahrkäs, S. S., Sanderman, R. ve Hagedoorn, M. (2022). Ethical review procedures in international internet-based intervention studies. *Internet Interventions*, 28. <https://doi.org/10.1016/j.invent.2021.100487>
- Karakaya, H. ve Örs, Y. (1994). Dünyada ve Türkiye’de etik kurulları. *Ankara Tıp Mecmuası*, 47, 713-722. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/39354>
- Konuk, O. ve Bayram, A. K. (Ed.). (2009). Osman Konuk, Ahmet Kemal Bayram. Bilginin Parçalanması ve Etik Arayışlar. *Sosyal Bilim, Etik ve Yöntem* içinde 27-45. Liberte Yayınları
- Malouff, J. ve Schutte, N. (2005). Academic psychologists' perspectives on the human research ethics review process. *Australian Psychologist*, 40(1), 57-62, <https://doi.org/10.1080/00050060512331317166>
- Maxwell, J. A. (1992). Understanding and validity in qualitative research. *Harvard Educational Review*, 62(3), 279–300. <https://doi.org/10.17763/haer.62.3.8323320856251826>
- Oellers, C., Wegner, E. ve German Data Forum (RatSWD). (2010). Does Germany Need a (New) Research Ethics for the Social Sciences? *Building on Progress: Expanding the Research Infrastructure for the Social, Economic, and Behavioral Sciences* (s. 673-686). Verlag Barbara Budrich. <http://www.jstor.org/stable/j.ctvbkk43d.42>

- Ortaş, İ. (2020). Etik İlkeler ve Davranış Kuralları Açısından Bilimsel Etik Kurullarının Gerekliliği
- Örs, Y. (1993). Tıpta etik ve insan haklar. *Psikiyatri, Psikoloji, Psikofarmakoloji Dergisi*. 1 (3), 270-277 <http://psikiyatridizini.net/viewarticle.aspx?articleid=4217>
- Panarina, M.M. ve Fonotova, O.V. (2021) University codes of ethics: Legal nature and regulatory effect. *RUDN Journal of Law*. 25 (2), 414—433. <https://doi.org/10.22363/2313-2337-2021-25-2-414-433>
- Rollin, B. E. (2006). *Science and Ethics*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511617218.003>
- Schrag, Z. M. (2011). The case against ethics review in the social sciences. *Structures and Research Ethics*. 7(4), 120–131. <https://doi.org/10.1177/174701611100700402>
- Schroeder, M. (2021). Value theory. Edward N. Zalta (ed), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* içinde <https://plato.stanford.edu/archives/fall2021/entries/value-theory/>
- Smith, M., Doyle, F., McGee, H. ve De La Harpe, D. (2004). Ethical approval for national studies in Ireland: an illustration of current challenges. *Irish Journal of Medical Science*, 173(2), 72-4. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/BF02914559.pdf>
- Sönmez, V. (2017). *Eğitim felsefesi*. Anı Yayıncılık
- Toprakçı, E. (1997). Bilim felsefesi ve eğitim bilim. 4. *Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Bildirileri*. Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No: 51.
- Toprakçı, E. (2013). *Sınıf yönetimi*. Pegem Akademi
- Toprakçı, E. (Ed.). (2016). Eğitim-Pedagoji. *Eğitim-Pedagoji içinde* (130-173). Ütopya Yayınevi
- Usta, A. (2012). Bilimsel araştırmalarda yapısal etmenler ve evreler. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/458565>
- Ünal, Toprak ve Başpınar (2012). Bilim Etiğine Aykırı Davranışlar ve Yaptırımlar: Sosyal ve Beşerî Bilimler İçin Bir Çerçeve Önerisi
- Van den Hoonaard, W, Social Sciences and Humanities Research Ethics Special Working Committee (Canada), Interagency Advisory Panel on Research Ethics (Canada). (2004). *Giving voice to the spectrum : report*. <https://www.sfu.ca/~palys/SSHWC-GivingVoice-2004.pdf>
- Vassy, C. Ve Keller, R. (2008). Faut-il contrôler les aspects éthiques de la recherche en sciences sociales, et comment? *Mouvements* 55-56(3). <https://doi.org/10.3917/mouv.055.0128>
- Von Unger, H., Dilger, H. & Schönhuth, M. (2016). Ethics Reviews in the Social and Cultural Sciences? A Sociological and Anthropological Contribution to the Debate. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 17(3), Art. 20. <https://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/download/2719/4041?inline=1>
- Weber, K. (2009). *New methods in human subjects research: do we need a new ethics?* (RatSWD Working Paper Series, 80). Berlin: Rat für Sozial- und Wirtschaftsdaten (RatSWD). <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-420073>

MAKÜ|EĞT
EĞİTİM FAKÜLTESİ

6th INTERNATIONAL EDUCATION & INNOVATIVE SCIENCES CONGRESS

November 24-25, 2022, Burdur
Burdur Mehmet Akif Ersoy University

FULL TEXT BOOK

EDITORS:

Dr. Firdevs SAVİ ÇAKAR
Dr. Mustafa KILINÇ
Dr. Can ÇİFTÇİBAŞI
Dr. Mehmet KARABAL

ISBN: 978-625-7898-69-0

6th INTERNATIONAL EDUCATION AND INNOVATIVE SCIENCES CONGRESS

November 24-25, 2022
Burdur Mehmet Akif Ersoy University

MAKÜ|EĞT
EĞİTİM FAKÜLTESİ

FULL TEXT BOOK

EDITORS:

Dr. Firdevs SAVI ÇAKAR
Dr. Mustafa KILINÇ
Dr. Can ÇİFTÇİBAŞI
Dr. Mehmet KARABAL

by
IKSAD PUBLISHING HOUSE®

All rights of this book belong IKSAD Publishing House
Authors are responsible both ethically and juridically
IKSAD Publications – 2022©
Issued: 25.12.2022

ISBN: 978-625-7898-69-0

CONGRESS ID

CONGRESS TITLE

6th INTERNATIONAL EDUCATION AND INNOVATIVE SCIENCES CONGRESS

DATE and PLACE

November 24-25, 2022 / Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Türkiye

PARTICIPATION

Keynote & Invited

ORGANIZATION

Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Türkiye
Azerbaijan State Pedagogical University, Azerbaijan
IKSAD-Institute of Economic Development and Social Research, Türkiye

HONORARY PRESIDENTS OF CONGRESS

Prof.Dr. Adem KORKMAZ - Burdur Mehmet Akif Ersoy University Rector
Prof.Dr. Cafer CAFEROV - Rector of Azerbaijan State Pedagogical University

PRESIDENTS OF CONGRESS

Prof.Dr. Firdevs SAVI ÇAKAR - Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Dean of the Faculty of Education
Prof.Dr. Asaf ZAMANOV – Vice-Rector of Azerbaijan State Pedagogical University

CONGRESS SCIENTIFIC COMMITTEE PRESIDENTS

Dr. Mustafa KILINÇ - Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Director of Educational Sciences Institute
Prof.Dr. Mahire HÜSEYNOVA - Vice-Rector of Azerbaijan State Pedagogical University

CONGRESS GENERAL COORDINATORS

Assoc. Prof. Dr. Can ÇİFTÇİBAŞI - Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Dr. Mehmet KARABAL - Burdur Mehmet Akif Ersoy University

PARTICIPANTS COUNTRY

Participating Countries (42): Türkiye, Azerbaijan, Nigeria, Afghanistan, Brazil, India, Ukraine, Kosovo, Saudi Arabia, Portugal, China, Niger, Slovakia, UK, Mongolia, Thailand, Moldova, Malaysia, Indonesia, Kazakhstan, Pakistan, Jordan, UAE, Vietnam, Bulgaria, Uganda, Benin, Romania, Serbia, Iran, Georgia, Algeria, Russia, Croatia, Morocco, Korea, Italy, Ethiopia, Palestine, USA, Iraq, Mexico, Albania

Number Of Accepted Papers-**570**

Number Of Rejected Papers-**44**

The number of abstracts from foreign countries-**294**

The number of abstracts from Türkiye-**276**

ORGANIZING BOARD

Assoc. Prof. Dr. Arastun MEHDİYEV - Azerbaijan State Pedagogical University
Prof. Dr. Fikret RZAYEV- ADPU Sosial ve İnsani İşler üzere Rektör Yardımcısı
Prof. Dr. Alattin URAL - Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Prof. Dr. H. Seval KÖSE - Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Prof. Dr. Hakan ÜLPER - Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Prof. Dr. Hasan GENÇ- Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Prof. Dr. Osman YILMAZ - Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Prof. Dr. Özlem TAGAY - Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Prof. Dr. Sadık KARTAL - Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Prof. Dr. Salih CEYLAN - Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Prof. Dr. Ümit ŞAHBAZ - Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Prof. Dr. Zeynep KARATAŞ - Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Prof. Dr. Farrukh RUSTAMOV - Azerbaijan State Pedagogical University
Prof. Dr. İbrahim BAYRAMOV - Azerbaijan State Pedagogical University
Prof. Dr. Mirvari İSMAYILOVA - Azerbaijan State Pedagogical University
Assoc. Prof. Dr. Eldar ASLANOV - Azerbaijan State Pedagogical University
Assoc. Prof. Dr. Tünzale YUSİFOVA - Azerbaijan State Pedagogical University
Assoc. Prof. Dr. Gönül SAMEDOVA - Azerbaijan State Pedagogical University
Assoc. Prof. Dr. Nazile ABDULLAZADE - Azerbaijan State Pedagogical University
Assoc. Prof. Dr. Ali KARAKAŞ - Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Assoc. Prof. Dr. Armağan KONAK - Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Assoc. Prof. Dr. Can ÇİFTÇİBAŞI - Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Assoc. Prof. Dr. Kenan DEMİR - Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Assoc. Prof. Dr. Osman EROL - Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Assoc. Prof. Dr. Sadık Yüksel SIVACI - Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Assist. Prof. Dr. Aylin SOP - Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Assist. Prof. Dr. Deniz ÇELİKSOY - Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Assist. Prof. Dr. Gül DALGAR - Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Assist. Prof. Dr. Mehmet KARABAL - Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Assist. Prof. Dr. Mustafa KILINÇ - Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Assist. Prof. Dr. Onur SEVLİ - Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Assist. Prof. Dr. Rafet AYDIN - Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Dr. Abdul Samet DEMİRKAYA - Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Dr. Ayşe ULUTAŞ - Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Dr. Elif Süreyya KANYILMAZ CANLI - Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Dr. Rashad SADIGOV - Azerbaijan State Pedagogical University
Dr. Shasaddin MİKAYİLOV - Azerbaijan State Pedagogical University
Dr. Elvan CAFEROV - Azerbaijan State Pedagogical University
Shalala SEYİDOVA - Azerbaijan State Pedagogical University
Kahira ŞAHBAZOVA - Azerbaijan State Pedagogical University
Abdullah TANTA - Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Burcu AKSEKİOĞLU - Burdur Mehmet Akif Ersoy University
İmge YURDABAKAN - Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Numan BADEMLİ - Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Onur YAYLA - Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Ömer ACAR - Burdur Mehmet Akif Ersoy University
Dr. Elvan CAFEROV - Azerbaijan State Pedagogical University